

Функції термінів в сучасному термінознавстві.

На даний час невирішеною залишається **проблема** щодо функцій терміна та їх кількості. Як слушно зазначає В.А. Татарінов: "... склад функцій терміна залишається до цього часу не визначеним" [Татарінов 2006, с. 337]. **Метою** нашої статті є з'ясування того, які саме функції притаманні термінам, а задля цього перед нами постає **завдання** порівняти їх в зіставному аспекті з функціями загальнономовних лексичних одиниць та виявити їх специфіку.

Функціональний підхід до вивчення термінів починається від Г.О. Вінокура та його відомого постулату про терміни як слова в особливій функції. З тих пір велика кількість вчених приводила низку різноманітних функцій, які, на їх думку, притаманні термінові. Однак, поза увагою залишалася проблема визначення, в чому ж саме полягає особливість терміна.

Найбільш ґрунтовно положення Вінокура щодо сутності терміна, на нашу думку, розвив В.М. Лейчик. Він запропонував розглядати термін як тришарову лексичну одиницю певної терміносистеми. Базою для терміна слугує лексична одиниця мови, з якої він виростає, та є так званим мовним субстратом терміна. Співвіднесеність його з професійним (спеціальним) поняттям утворює логічний суперстрат терміна. А між ними розташовуються змістовні та формальні ознаки, що й утворюють термінологічну сутність терміна. [Лейчик 2006, с. 30-31].

Таке розуміння дозволяє нам, з одного боку, проаналізувати що отримав термін від вихідної лексичної одиниці та, з другого боку, що він набув почавши позначати спеціальне поняття та увійшовши до певної терміносистеми.

Слід зазначити, що не всі терміни утворюються на базі лексичних одиниць загальнономовної мови (рідної чи чужої), однак кількість цілком "вигаданих" термінів, як стверджує Т.Р. Кияк, надзвичайно мала (напр. *таз*, *кодак*) [Кияк 1989, с. 6; 2000].

Отже, виходячи з того, що терміни мають за мовний субстрат лексичні одиниці загальноживаної мови, почнемо аналіз з загальноприйнятих функцій слів та розглянемо в чому полягає специфіка їх реалізації у термінів. Як правило, наводиться наступний перелік функцій слів: репрезентативна, сигніфікативна, комунікативна та прагматична [ОЯ ..., 1970 с. 109].

Репрезентативна чи, як її ще називають, номінативна функція лексичних одиниць полягає в номінації певних понять, предметів, явищ тощо. Будь-яке слово мови називає (позначає) щось. Специфіка реалізації цієї функції у терміна полягає в тому, що він позначає *спеціальне* поняття певної *спеціальної* сфери людської діяльності: науки, техніки, виробництва. Нам здається більш влучним називати цю функцію репрезентативною, оскільки “в останній час частіше говорять не про називання предметів, а про репрезентацію їх за допомогою лексичних одиниць” [Лейчик 2006, с. 64]. Отже, репрезентативна функція не є притаманною лише термінам, однак відмінність (специфіка) її реалізації зумовлена відмінністю (специфікою) самої системи наукових понять від наївно-побутових.

Другою згадується сигніфікативна чи семасіологічна функція – здатність виражати відмінні риси, змістовне поняття про певний клас предметів (ОЯ... 1970: 116). Прихильники прескриптивного термінознавства, виходячи з ними ж створених вимог до терміна, вбачали в цій функції одну з найголовніших відмінних рис терміна від звичайного слова. З того, що тільки термін може як називати так і виражати поняття була сформульована його дефінітивність чи дефінітивна функція. Інакше кажучи, лише термін може брати участь у формуванні дефініцій та, більш того, замінювати собою дефініцію та навпаки. Однак, згодом, було доведено, що дефінієндум та дефінієнс не можуть замінювати один одного, оскільки сам термін (дефінієндум) містить тільки головні диференційні (та й теж не завжди) ознаки поняття, а не всі суттєві як дефінієнс. – Див. напр. [Лауман 1999]. До того ж, у створенні дефініцій беруть участь як терміни так і загальноживані слова. Тому, на наш погляд, не має

ніякого сенсу виділяти якусь особливу дефінітивну функцію, що притаманна термінам.

Стосовно ж специфіки реалізації сигніфікативної функції термінами як функції вираження поняття, то й тут існує певна проблема. Існує думка, що оскільки, не всі терміни є повністю (правильно) вмотивованими, тож і не всі з них можуть виражати поняття – деякі лише його називають [Лемов, 2000: 72; Лейчик 2006, с. 66]. На нашу думку, різниця між термінами полягає не стільки в наявності чи відсутності вмотивованості, бо термін вже вмотивований своїм мовним субстратом (тією лексичною одиницею з якої він формально походить), скільки в різних типах мотивації, а саме морфологічному та семантичному. Існування термінів, утворених шляхом метафоризації лексичних одиниць, не викликає жодних сумнівів [Алексеева 1998]. Особливо це стосується галузей що розвиваються [Ивина 2003]. І якщо з діахронічної точки зору утворення термінів шляхом метафоризації не здається цілком доцільним та “правильним”, то при синхронічному вивченні терміносистеми такі терміни є безсумнівно нормальними та рівноправними, оскільки є такими ж самими елементами певної терміносистеми як і решта інших [Щерба 2006, с. 15-16]. Тому такі терміни з терміносистеми інформаційних технологій як наприклад: 1) *Easter egg: a surprise goodie buried in software or a computer game.* 2) *slave: a computer that is controlled by another computer, known as the "master."* [Crotty 1997, с. 63-67] та ін. хоча й виражають лише певні й не завжди основні ознаки поняття, тим не менш є такими ж повнозначними термінами з-поміж інших повнозначних термінів у певній терміносистемі. Підсумовуючи вищесказане, слід зазначити, що всі терміни називають поняття, але виражають їх з різною мірою точності та повноти. Отже, сигніфікативна функція притаманна термінам, але реалізується вона в них по-різному, що не дає нам змоги вважати її притаманною лише термінам.

Наступною функцією вважається комунікативна, суть якої полягає в передачі між суб'єктами певної змістовної інформації за допомогою слів із встановленням зворотного зв'язку. Ця функція взагалі притаманна всім

лексичним одиницям. Однак, у випадку з термінами, ситуація набагато ускладнюється. Якщо пересічні учасники комунікативного процесу (носії однієї мови) в побутовому спілкуванні цілком розуміють один одного, то фахівці нерідко змушені уточнювати певний термін чи навіть сперечатися з приводу його точного визначення. На наш погляд, це пов'язано з різницею між наївними та науковими поняттями, а також з намаганням учасників професійного діалогу найбільш адекватно передати та сприйняти певну фахову інформацію. Насамперед, це стосується сфер вживання фахових мов що розвиваються. Це пояснюється наявністю в таких терміносистемах термінів-синонімів, термінів з невизначеною дефініцією та, навіть, існуванням понять, що їх ще не було вербалізовано та термінологізовано. Отже, специфічне середовище використання термінів – сфера професійної комунікації – зумовлює більш виважене, точне, порівняно з побутовим спілкуванням, використання лексичних одиниць (термінів) його учасниками.

Комунікативну функцію ще називають інформаційною, навчаючою [Лейчик 2006, с. 67-68], інформативно-пізнавальною тощо. Однак, на нашу думку, це не є досить вірним, бо мова тут йде, радше, про наявність у комунікативної (і не тільки) функції як однієї з базових функцій мови низки підфункцій чи вторинних функцій [Куликова, Салмина 2002, с. 253]. Так, з-поміж інших вчені виділяють: 1) інформативну підфункцію – використання мови для об'єктивного повідомлення про подію, факт тощо; 2) емотивну (емоційно-експресивну) підфункцію – використання мови для висловлення власного (суб'єктивного) відношення до змісту повідомлення чи до співрозмовника; 3) прагматичну підфункцію (впливу) – використання мови для інтелектуального, емоційного чи вольового впливу на адресата мовлення; 4) фактичну чи контактовстановлюючу підфункцію – використання мови задля встановлення психологічного контакту співрозмовників. (Ibid.)

Показово те, що вчені відмовляють прагматичній функції у окремому місці та розглядають її лише як вторинну (факультативну) по відношенню до головної (базової) функції – комунікативної. Особливо, на наш погляд, така

субординація має рацію стосовно термінів, бо, як зауважує А.В. Лемов: "... в термінові вона (прагматична функція – прим. наша Д.Щ.) проглядається досить обмежено та ... притаманна лише таким наукам, котрі дозволяють, використовуючи терміни, декларувати власні ... вподобання та ... висловлювати певні почуття, переймання ..." [Лемов 2000, с. 74]. Виходячи з властивості висловлювати певні почуття та переймання мова тут йде і про другу підфункцію комунікативної функції – емотивну чи емоційно-експресивну. В.М. Лейчик навіть вказує, що прагматична функція найбільш експліцитно проявляється лише у політичних термінах [Лейчик 2006, с. 68]. Беручи до уваги, що об'єктом даного дослідження є саме терміни, приймаємо ствердження про сутність прагматичної функції не як основної, а лише однієї з факультативних підфункцій іншої функції – комунікативної.

На цьому головні функції, що їх було запропоновано, закінчуються. Однак сучасна наука виділяє ще одну головну функцію лексичних одиниць – когнітивну чи гносеологічну. Ця функція визначається як властивість лексичних одиниць "встановлювати зв'язок мисленнєвих процесів з процесами вивчення дійсності, передавання знань" [Татарінов 2006, с. 337] чи як "використання мови в процесах мислення та обміну думками, в процесі пізнання дійсності" [Куликова, Салміна 2002, с. 254]. Вже по словах "передавання знань" та "обмін думками" ми можемо зрозуміти, що когнітивна функція тісно корелює з комунікативною. І це цілком природно, тому що обмін знаннями (думками) може відбуватися тільки за умови прямого чи опосередкованого спілкування (усного чи писемного), як то діалог, дискусія, телефонна розмова, листування, Інтернет-чат тощо.

Здається дивним, що багато вчених не наголошують на існуванні у лексичних одиниць (а особливо у термінів) когнітивної функції, хоча й багато з них згадують її певні властивості. Так В.М. Лейчик виділяє в термінах евристичну функцію, тобто функцію відкриття нового знання [Лейчик 2006, с. 70]. А.В. Лемов вважає, що термінам, і лише їм властива "компресійна" функція – "термін, окрім іншого, призначений скорочувати, компресіювати,

концентрувати професійне знання про поняття чи предмет” [Лемов 2000, с. 76]. Остання перегукується із відомим визначенням С. Е. Никітіною терміна як “імені згустку смислу”. Інші називають функції формування спеціального поняття та акумуляції (накопичення) професійних знань [Куликова, Салмина 2002, с. 96]. Серед них особливо хочемо наголосити на функції, що її найраніше було виокремлено сучасними термінознавцями – функція “фіксації знань в процесах наукового, технічного та навчального спілкування” [Головин, Кобрин 1987, с. 13], хоча ліпше було б сказати “фіксуванні знань”. Бо саме фіксування певних знань уможливорює їх зберігання, передачу та відтворення (репродукування).

З огляду на вищенаведене, нам здається доцільним, як і у ситуації з виокремленням певних підфункцій в межах комунікативної функції, виділити їх у функції когнітивній. Це здається нам цілком вірним, оскільки всі згадані властивості притаманні даній функції, однак реалізуються термінами в різних випадках неоднаково та різні терміни, в залежності від їх лексико-семантичних та функціонально-стильових характеристик, виконують їх різною мірою.

Таким чином, когнітивна функція як одна з основних, що притаманна термінам, може бути розділена на наступні вторинні (факультативні) підфункції: 1) когнітивна підфункція відкриття нового знання (евристична); 2) к. підфункція формування нового знання (формуюча); 3) к. підфункція фіксування нового знання (фіксуюча); 4) к. підфункція накопичення та зберігання знання (акумуляційна); 5) к. підфункція концентрації знань (компресійна); 6) к. підфункція відтворення знань (репродуктивна); 7) к. підфункція передавання знань (комунікативно-орієнтовна).

Окремо виділяють ще класифікаційну чи систематизуючу функцію [Головин, Кобрин 1987, с. 14; Куликова, Салмина 2002, с. 96]. Дійсно, людина в процесі наукового пізнання навколишнього світу класифікує ті чи інші предмети та явища, згруповуючи їх за певними спільними ознаками. Особливо ця функція проявляється у термінів. Бо, як вже було зазначено нами при визначенні дефініції терміна [Щерба 2006, с. 237-239], термін є невід’ємним

елементом певної системи та займає в ній своє чітке місце. З іншого боку, й будь-яка терміносистема утворюється шляхом впорядкування термінології (сукупності термінів). Тому цю функцію слід відмітити окремо, як властиву насамперед термінам.

Таким чином, ми можемо зробити **висновок**, що термінам притаманні всі функції, що їх виконують лексичні одиниці загальнонавчаної мови. Термін як називає предмет (явище) сфери професійної діяльності та його поняття, так і фіксує, передає та зберігає інформацію про нього. Відмінною рисою цих функцій у терміна, на нашу думку, є специфіка сфери його функціонування. Саме професійна спрямованість термінів накладає на функції, що вони реалізують певні особливості. Що ж до певних когнітивних (гносеологічних) функцій, а саме компресійної та класифікаційної, то тут можна з певністю констатувати, що вони є більшою мірою властиві термінам ніж лексичним одиницям загальнонавчаної мови. Це пояснюється більш свідомим та глибоким процесом пізнання навколишнього світу науковцями та фахівцями, а властивість термінів компенсувати, концентрувати знання про предмети та явища професійної діяльності та їх відповідне систематизування сприяють оптимізації та успішності комунікації в спеціальних сферах. **Перспективу** подальших розвідок ми вбачаємо у вивченні того, як саме терміни реалізують свої функції в певному дискурсі.

Література

1. Алексеева Л.М. Термин и метафора. Пермь, 1998. – 249с.
2. Головин Б.Н., Кобрин Р.Ю. Лингвистические основы учения о терминах: Учеб. пособие для филол. спец. вузов. – М.: Высш. шк., 1987. – 104с.
3. Д'яков А.С. та ін. Основи термінотворення: Семант. та соціолінгвіст. аспекти / Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. – К.: Вид. дім „КМ Academia”, 2000. – 218с.
4. Ивина Л.В. Лингво-когнитивные основы анализа отраслевых терминосистем (на примере англоязычной терминологии венчурного

- финансирования): Учебно-методическое пособие. – М.: Академический Проект, 2003. – 304с.
5. Кияк Т.Р. Лингвистические аспекты терминоведения: Учеб. пособие. – К.: УМК ВО, 1989. – 104с.
  6. Куликова И.С., Салмина Д.В. Введение в металингвистику (системный, лексикографический и коммуникативно-прагматический аспекты лингвистической терминологии). – СПб: «Сага», 2002. – 352с.
  7. Лейчик В.М. Терминоведение: Предмет, методы, структура. Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Ком книга, 2006. – 256 с.
  8. Лемов А.В. Система, структура и функционирование научного термина (на материале русской лингвистической терминологии). – Саранск: Изд-во Мордов. ун-та, 2000. – 192с.
  9. Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка. М.: Наука, 1970. – 599с.
  10. Татаринов В.А. Общее терминоведение: Энциклопедический словарь / Российское терминологическое общество *РоссТерм.* – М.: Московский Лицей, 2006. – 528 с.
  11. Щерба Д.В. Поняття системи та структури в термінознавстві // Проблеми української термінології: Зб. наук. праць / Відп. ред. Л.Полюга – Львів: Національний університет “Львівська політехніка”, 2006. – С.15-16
  12. Щерба Д.В. Термін та його дефініція як головні онтологічні поняття термінознавства // Вісник ЖДУ ім. І.Я. Франка. – Житомир, 2006. – Вип.28. – С.237-239
  13. Crotty J.M. How to talk American: a guide to our native tongues. – Mariner Books, Houghton Mifflin Company. Boston, New York, 1997. – 420p.
  14. Layman, Charles S. The Power of Logic. / C. Stephen Layman. Copyright © 1999 by Mayfield Publishing Company. Mountain View, California. London. Toronto. – 566p.